

Датум: 16. 11. 1955.

Ђура Јакшић
судбина и карактер

СУДБИНА И КАРАКТЕР ЂУРЕ ЈАКШИЋА

Врло радо се Ђура Јакшић служио речником љутом, огорчења, и врло је волео речник убојног стила. Оцени-
вачи његова лирског темперамента поводе се за тим реч-
ницима, и држи се суд да је Јакшић био демонске приро-
де. Шта је демонство, о томе нас уче књижевности ^{књижевна наука} ~~наша~~
развијенија, ^{на уредној - јасној са} но што је наше. Демонство заиста није ствар
речника, ^{стварна} ~~наша~~ није ствар темперамента, него ствар ^{стварна} ~~наша~~
оштре интелигенције, тако да кажемо нечовечне интелиген-
ције, сатанске интелигенције. Познато је, име традиције,
да је ^с сатана интелигентнији од Бога. Зна се то из Светог
Писма, из Достојевског, из Гетеовог Фауста, из Ницеа. По-
неко ту убрђава и Вајрона. Али ако је неко ^{ако} ~~око~~ ^{и да} ~~око~~
дело поменутих писаца, он ће спонтано ^{и да} ~~око~~ одвојити Досто-
јевског и Ницеа, као демонске природе, од оних који то
нису. Гете је мудрац, чува свој мозак од неволуствене ми-
сли, јер је мозак ствар која се руши. Вајрон има ^{вајрон} ~~око~~
реч, ^{али јасно} ~~која~~ није увек сва од интелекта. Нице и Достојевски,
то су они, што би рекао Његов, "бесправедни" умови, под
којима се подразумевају и темпераменти, и ^{речници} ~~и~~ ^и ~~и~~
посија, и шта год се хоће од великог и тешког.

Јакшић није био демоничан дух, али је био ^{и да} ~~око~~ онај
који воли сукоб осећаја и муку над главом. Знао је бити
немало горд, врло гневан, смртно уверан, ^{позитивна вера} ~~и~~ ^и ~~и~~
презирати и мрзети, и саставио речник какав наше романтике до-
гле није имале. Речник је пратила песница по столу. Уда-
рио је Ђура песницом кад је требало бити послушан, кад
је требало нешто изгубити, кад је требало уклонити се с

— (Гете то јасно и јасно -
јасно јасно, јасно јасно -
јасно јасно, јасно јасно -
јасно јасно, јасно јасно -
јасно јасно, јасно јасно -)

je чудесnu moralnu zrelost, ali samo to. Opeha i snaga su joj ležale u idealima i proleterskom probijanju kroz život. "Vođa ti u goru, vođa u šumu, vođa na sredu". Širok izbor! I Đura je izabrao. Izabrao je ono "na sredu", i deže tome svu dušu i sav ^{svetlost} talent svoj, uostalom oba talenta svoja, jer mu je jedna od najlepših ^{historijskih} slika ona koja pretstavlja stražare na kareuili otadžbine srpske.

Po prvoj svojoj umetničkoj ljubavi za slikarstvo, ^{našeg} za svet boja i ~~izražaja~~ ^{izražaja} izraza, Đura, potonji pesnik vatrenog rečnika, ne samo da nije bio heroj reči, nego je bio nem kao mрав. Đutehi je posmatrao u prirodi nerocito igru tamnog i svetlog; Đutehi je rastirao boje i slikao ikone i portrete. A od ^{desetih} slikara najviše zavoleo Rembranta, majstora isključive lepote, koja je ^{između ostalog} (pretenske imitovati. Rembrant je slikao poznu svetlost što pada još samo na jedno mesto, lebdi kao kresnica nad tamom. A to je voleo i video i Đura kad je gledao šta se poestično дешава "nad onim našim crnim tavanom". Od Rembranta je Đura naučio slikati zlato koje je potamnelo, i belinu koja je u senци црва nego црнина u svetlosti. Od Rembranta je naučio да у унутрашњости куће, и ^у унутрашњости душе, воли тајанствена тамна места, и чује што се не чује, "тихо тнање паука". Читајте пажљиво Ђуру песнике тамо где је сликар, а тамо је најбољи, па ћете искусити да је у визијама овога учитеља на селу било рембрантовских снага и оригиналности. Потамнеле греде старинске куће; као сомот мека чађ у разним преливима црнине; један једини зрак, који у тамнини не може имати рефлекса - је л' те да то потсећа на Рембранта, на фламанску воденицу чија је троспратна шу-

Један ред, први ред песме, доста:

И овај камен земље Србије...

Не^{мо} да^{ће} наводити. Доста је. Свако осећа шта је понело овако прост и ~~уздих~~ почетак песме. Свако од нас, после тога ретка, сам наставља неку историју, општу или лично своју, и у тој историји налази један прост и тврд камен од којег се поново почиње живети и радити и побеђивати, кад ^{се} друга средства, ^{одатонда} ~~није~~ ~~могла~~ ~~наћи~~, остави-ла, и немала у себи више енергије које могу носити и водити.

Ђурина је тешка, али ^{малачна} ~~малачна~~ судбина била да се вра-ти камену животодарном, и животу простом и јадном. И остаде при камену, и остаде неприхваћен од свега онога што није камен. Неправедна се чини ова изрека. Јер, ~~да~~ Ђуру ^у младости прихватио отац; ~~да~~ ^а (га је (после) прихва-тио кнез Милан Обреновић. Али то материјално прихватање није било за његову природу и карактер животно прихватање, творачно прихватање, спасавање. Отула ваљда долази да Ђура свом оцу није написао ниједну песму. Кнезу је на-писао извесне разнежене и тронуте строфе, али је искрен био онда кад се окренуо себи с речима:

Не очајавај, стрпљиво само

Суђењу своме ступеј у коб.

Ђуру отети од коби, значило би било не само помоћи га ма-теријално, него га савладати у оном у чему је био разби-вен и негативан, у чему је сам себи био непријатељ. Ђуру Јакшића је онда требало савлађивати и прихватати кад је ђурак наопако извртао. Али Ђурин карактер је баш наопако изврнут ђурак волео да носи. Међутим, оно Ђурино много

O raz puzanja Ruz-
 ba ovoga bez stola
 stola nista,

стима својим. А кад тога нема, кад треба учитељевати по
 Сумраковцима - какво рембрантовско име је, уосталом, и-
 мало то Ђурино једино село! - кад треба превртати бедну па-
 ру на длачу, онда, Ђура се или замишља у ^{увере}верећеност, или
 се свети на детињаст начин, да је оставке, понаша се као
 све горде и нагле природе: баца ~~је~~ краљевским гестом онај
 терет који је уједно ^иизвор опстанка. Али, пролетерство је
 творачно: сећањајући се, познао је ~~неки~~ Јакшић ^и
~~и~~ крајеве Србије, и ^уне га ~~не~~ ^{на}недахнути да испева песме
 уметнички највишега ранга међу свим његовим песмама.

Отприлике десетак година, од 1857/до 1866/од по-
 знате песме која се зове Пут у Горњак до исто тако познате
 трилогије која се зове На Динару, имамо епоху Ђурина уну-
 трашњег сталоживања и оплемењивања. Песме из те епохе бла-
 го су. Сваки редак је једно искуство, један духовни резул-
 тат. Није та поезија само доказ узрелости човека осећајног,
 него и мисленог и карактерног. Полако се истројиле и из-
 викале у Ђури јарост и напраситост. Сиротиња и самоћа по-
 казаше да су и оне садржајне форме живота, да и на грани-
 цама, и, ко зна, можда баш на границама ливадова има из-
 вора за поносне енергије рада и стварања упркос свему не-
 пријатељском. Ђура Јакшић ~~и~~ ^инајзад ^ита је ^ипреданост
 залетку и раду. Сетио се ваљда опет Рембранта, и почео да
 ствара не само ^иорцем, него и сазнањем и искуством, почео
 је да ради са финим сенчењима од много хиљада црте. Речи
 Ђурина излазе сад не из речница, него из скуких дубина
 карактере и мирноће духовне. Годио је тајвом Ђури да пи-
 ше ону ~~и~~ ^ибалладу о поновном доласку цара Лазара у Гор-
 њак, и мирном враћању његову у царство идеала наших. У

тој песми се историско узбуђење Турино испело до религи-
озне визије. Стихови имају ритам и звук литургиски... Да
споменемо, даље, и покажемо још једну поноћ, стихове у
кој^у је ^{успона} такође метафизичка садржина поноћног часа:
ал, какав глас?

.....

Легано уји к'о да умире,
Ил' да из црне земље извире.
Можда то души земљи говоре?
Ил' земља куне своје поборе?
Ил' небо можда даље путује,

.....

Последњи пут се с земљом рукује?
То је ^{отдавањем} ~~савез~~ говор и разговор. Ту речи не куљеју... Из такве
смирености духа изашла је и једна од најплеменитијих про-
летерских песама на свету. Песник се удружује с птицама,
са сићушним пролетерима света који испуњавају простор бо-
жји од земље до неба.

Јесте ли ми род, сирочићи мали,
Ил' су и вас можда јади отровали,

.....

Или вас је слабе прогонио свет,
..... па дођосте амо,
Да се и ми мало боље упознамо,
У двојезу тужном певајући сет.

~~Одсе~~ ~~Одсе~~ ~~Одсе~~ дакле најзад над судбину карактер. Ни греси
власти и претпостављених, ни греси политике, ни греси па-
ленке не угушише у пролетеру ^{својим} човека и ^{влада} дар. Хуманост Тури-
на све је мекша, борбеност његова карактера утолико одсе-

Генија.

~~мучија~~ Поезија Ђурина о сељаку паћенику програматична је, за оно доба. Поезија о љубави према отаџбини не само да је програматична, него је идеална. У оно доба, у ~~маче~~ ^{отдаљу} Србији, Ђура већ истиче проблем човека као проблем који има "смртну тежину", да се послужимо речју Томаса Мана. А по Ђури, смртну тежину има још и проблем отаџбине. Та два проблема учинила су да ~~Ђура~~ ^{Ђурина} скоро сасвим занемари љубавну поезију, и још неке мотиве, без којих се тада ^{није} ~~дирне~~ могла замислити.

Патриотска поезија Ђуре Јакшића једним је делом у историјској прошлости, [✓] за наше генерације [✓] јер су турска времена прошла. Али другим делом она је не само савремена, него светли у савремености. У данашњим нашим борбама, и дискусијама, ми често мешамо државу и отаџбину. Ђура Јакшић их није мешао. Држава је једно, отаџбина је друго. Држава је организација, отаџбина је биће. Држава је закон, ред, власт, дужност, а отаџбина је идеал. Државу је Ђура нападао у смислу протеста социјалног критичара:

А сељаку, сироману,
Арно ли је, удо ли је,
То државу брига није!
Она за се порез иште,
А сина му за бојште.
Кад проарчи то обоје,
Попа дође да опоје.

Отаџбина пак то је други проблем. То је завицај као тајна и лепота; то су сабрања као носиоци поезије и трагедије једне заједнице; то је неугасна љубав и брига за нешто што је у заједници морал и честитост без обзира каква

за судбину Босне, а последња рефлексија је понос над народом малене Србије. Каже Тура Јакшић кратко, кремениту, можемо рећи тестаментарну реч: да је народ Србије "зreo народ".

СУДБИНА И КАРАКТЕР ЂУРА ЈАКШИЋА

Врло радо се Ђура Јакшић служио речником ђутог огорчења, и врло је волео речни убојног стила. Оценивачи његова лирског темперамента поводе се за тим речницима, и држи се суд да је Јакшић био демонски природан. Шта је демонство, о томе нас уче књижевности веће и развијеније но што је наша. Демонство заиста није ствар речника, па ни ствар темперамента, него ствар необично остре интелигенције, тако да кажемо нечовечне интелигенције, сатанске интелигенције. Познато је, има традиција, да је сатана интелигентнији од Бога. Зна се то из Светог Писма, из Достојевског, из Гетеова сауста, из Ницеа. По немо ту убројава и Вајрона. Али ако је неко скроз прочитао дела поменутих писаца, он ће спонтано одвојити Достојевског и Ницеа, као демонске природе, од оних који то нису. Гете је мудрац, чува свој мозак од незаустанне мисли, јер је мозак ствар која се руши. Вајрон има обесну реч која није увек сва од интелекта. Ниче и Достојевски, то су они, што би рекао Његов, "беспределна" умова, под којима се подразумевају и темпераменти и речници и поезија, и шта год се хоће од великог и тешког.

Јакшић није био демоничан дух, али је био онај који воли сукоб осећаја и муњу над главом. Знао је бити немало горд, врло гневан, смртно увређен. Умео је презирати и мрзети, и саставио речник какав наша романтика доглед није имала. Речник је претала песница по столу. Удавао је Ђура песницом над је требало бити послушан, кад је требало нешто изгубити, кад је требало уклонити се с

пута. Није трпео окове колективности, није волео одговорност индивидуалности. Али све то није код Ђуре значило демонство. Нису то биле код њега директиве од сазнавања и умовања и знања. Били су то само проломи јаке осећајности, напраситости карактеристичне по нарави банатских Срба. Ђура је имао стотину срдаца за сав свет и за све ствари, али је имао једно главно лично срце, много, много лично. Ово лично срце је у свих лирских песника. Обично оно доминира, и не долази у велику опреку са безличним немирима. Али код Ђуре је долазило. Ђура је понекад морао носити у себи право разбојниче срдаца. Човечан и податан без граница, и личан и затворен без граница. Има он песму ~~у~~ којој је наслов Ја. Али кад погледате, то се ја даје отаџбини. А охол наслов је истакнут зато да би судбина чула да има то ја. Јер је та судбина метнула у Ђуру два сјајна талента, а ово ја Ђурино решила да сетера у мучно једино пролетерство.

Ето једна од главних Ђуриних формула: пролетерство. Глад и номадство овога нашег високог пролетера долазили су од пометеног живота. А пометени живот се постављао зато што нико није пролетера у добри час прихватио. У томе је нарочито трагедија интелектуалних и уметничких пролетера. Нико се није нашао да се креаторском љубављу прихвати креатора који се колеба, лута, и затира. Ђурин карактер је међутим неминовно тражио начеље даровито и истрајно прихватање. (У великим литературам, ти су даровити и фина прихватачи део литературе, и славни људи). Ђура је био топао и племенит, али плах и ауторитаран, и никада није имао сигуран истинит да осе-
ти

ти шта му смета. Sјајно обдарен као сликар и песник, пропустио је културу. Вредан у основи - заиста је доста урадио за 46 година искрханог живота - није ушао у страст непрекидног великог рада. Врло човечан и човекољубав, сам је себи првио непријатељ. А нико није прихватио Ђуру креаторски, да га научи волети културу пре политике; да га привеже за рад писца и сликара као за рај у панлу; да му земе језик и ћуд у правом часу. Ђура Јакшић никада није научио живети. А мора се учити живети. Велики Гете није се стидео да учи живети, и да призна да је учио живети. Опомените се његових мудрих и дивних стихова:

Научио сам живети; а сада,

о богови, дајте ми доста времена

да живим.

Ђура наш далеко је био и од снаге и од среће и од културе да овако што искуси, измисли, изведе, напише. Ђура је био спој охолости, српске охолости, војвођанске српске нагле и бесне охолости, нарочито, и друштвене неумешности и страхљивости. А већих муна нема од оних у горду човеку који је истовремено страхљив. Ђура је био пуи мера, ако хоћете, словенског типа; али боље једаред изазати чиницу: војвођанског типа у споју нежне растуживости и крутог карактера. У личном и приватном животу био је он тежак судар између господичића, даровитог првенца доста имућног попа-Лине из Баната, и чемерног сеоског учитеља у сиротној Србији. У Србију се Ђура, уосталом за срећу свога талента пребацио. Али у Србији онога доба требало је јунаковати, јунаковати пролетерски, сад на мегдану, сад било где било. Србија онога доба, она најбоља, имала

је чудесну моралну зрелост, али само то. Срећа и снага су јој лезале у идеалима и пролетерском пробијању кроз живот. "Воља ти у гору, воља у шуму, воља на среду". Широко избор! И Ђура је изабрао. Изабрао је ово "на среду", и даће томе сву душу и сав талент свој, уосталом оба талента своја, јер му је једна од најлепших слика она која претставља стражаре на караули отаџбине српске.

По првој својој уметничкој љубави за сликарство и за свет боја и ђутећег израза, Ђура, потоњи песник ватреног речника, не само да није био херој речи, него је био нем као мрав. Ђутећи је посматрао у природи нарочито игру тамног и светлог; ђутећи је растарао боје и сликао иконе и портрете. А од сликара највише заволео Рембранта, мајстора искључиве лепоте, кога је претешки имитовати. Рембрант је сликао позиву светлост што пада још само на једно место, лебди као кресница над тамом. А то је волео и видео и Ђура кад је гледао шта се постично дешава "над оним нашим црним тазаном". Од Рембранта је Ђура научио сликати злато које је потамнело, и белину која је у сенци црња него црнина у светлости. Од Рембранта је научио да у унутрашњости куће, а унутрашњости душе, воли тајанствена тамна места и чује што се не чује, "тихо тмање пауке". Читајте пажљиво Ђуру песника тамо где је сликар, а тамо је најбољи, па ћете искусити да је у везијама овога учитеља на селу било рембрантовских снага и оригиналности. Потамнеле греде старинске куће; као сомот мина чађ у разним преливима црнине; један једини зрак, који у тамнини не може имати рефлекса - је д'те да то потсећа на Рембранта, на фламанску воденицу чија је троспратна пу-

пљина осветљена само једном ватром на средњем спрату.

Сликара је Ђура Јакшић био у души до краја свог живота. Оставио је за собом платне од дубоке сликарске метафизичке вредности. Додир његове ветрено црвене и мрке или црне боје, то је једна бојитна победа боја. Као оно што понеки бог држи у руци сноп муње, Ђура Јакшић је на додиру црвеног и мрког држао неку чаробну призму која ломи и у простор баца тајанствениу бојену чар и ватру. Сенке његове опет, понекад су болне као рана ударена у светлост, понекад величанствене као приближавање смрти. Али и најлепша места у Ђуриним лирским песмама, и одломци у епским песмама, и у стихованим трагедијама, јесу описи сликарске вредности, односи човека према великој божјој природи као великом божјем платну слика. Ноћ и поноћ у шуми и планини, под месецом и у мраку, осликао је Ђура много пута. Тај заговетни час, пун мира мирних и пун немира немирних, инспирисао је Јакшића увек. Добро је познавао и чари и страхоте поноћи пролетер који се сељака, да је оставио, лута незапослен, бежи у самоћу, у самоћу некада очајну, некада разјарену, осветољубиву и злу. Нице је демонски објаснио поноћ. Да је срећном најсрећнији час кад га поноћ омађија и сном умуља; а несрећном и гоњеном и кривом најстрашније кад се поноћ стане повлачити и зора пробуди свест страдалника.

Једног дана је Ђура престао ћутати, дохватио перо и стао гласно давати израза мислима и једу своме. Јад је био због несклада даровитости и друштвеног облика у којем даровитост егзистира; и због немања и незнања стратегије којом се друштво покоравало; и због нечовечне тупо-

сти људи који не знају шта треба прихватити, и како се шта прихвата. До краја живота је Ђура остао не само пуки, него свега жељни сиромашак; до краја остао недокончено образован сликар; до краја остао самоук у широкој и тешкој области књижевности. Занимљив је у његовој песми Зора онај залутали петак који кукурече како зна, кога ни који други петак није поучио, како Јакшић у шали каже, "искуством ума дозрелог". Занимљив је Ђурин човечни уздах над тим петлом:

Самоук је, сам се учио.

До краја живота је Јакшић био отискиван и од среће и од заштите. Био је пролетер, да, био пролетер.

Али да видимо сад поближе пролетерство. Пролетер као природа човечја и као структура карактере, живео је одувек, и живеће увек. Пролетер је некада више резултат друштвени, некада више резултат карактера и духа. Данас, симбол пролетерства је нарочито погрубљен и упропашћен, јер тако тражи нужност, борбено настрояње и борбене методе. Ако данас кажемо: пролетер, ми видимо човека кога прождири нека суха затруштина, и гони га на раздражено обрачунавање са свима факторима живота. Чак и уметник пролетер потискује данас све чинице у један систем вредности који ће изменити живот пре свега материјално и споља. Међутим, било је увек, има и данас друго пролетерство. Судбинско и метафизичко. То су не само поједини људи, него често читаве нације, сиромашне, неприхваћене нације, или нације које се не даду прихватити јер се по особитом његову боре увек баш са оном страном проблема која је тешка, идеална, транспедентна, нерешљива. То су људи и на-

ције које oseћају да је природа сама често много неправеднија od друштва; да природа ствара људе пролетерима, јер их, и кад су јаки и даровити, ствара фрагментарним, искиданим, нескладним, срдито отпорним према свему, и према реду и раду и прихватању. Да се опет вратимо Гетеу, том учитељу човечанства. Гете је почео као прихваћен па постао пролетер, па свршио као цин-победник према којем је природа испала пролетер. Гете је научио живети, и сам себи помагати. Трагедија пролетера, нарочито изузетних људи, у томе је била што је њима тешко помоћи. Требао би да их прихвати особита љубав, особит морални карактер, па и жртва. Ђура Јакшић, сам и неприхваћен, или нешто и недостојно прихваћен, или одвише опор и неправит да би умео прихватити прихватање - певао је грозно пролетерски: "Клетва је божји дар".

Духовно пролетерство, међутим, имало је за се најбоље људе, највише страдалнике, најлепше епохе историје и културе. Јер пролетерство још не мора бити клетва ако је искушење и страдање. Италија XV и XVI века, најбоља Италија напретка и буђења, кад је у свакој републици од 20 до 30 хиљада становника имао бој и политички и културни, стојао идеал непа, идеал ерудиције, уметности, спасавање лепоте и достојанства - та је Италија била сва пролетерска, живела од данас до сутра. Лоренцо Медичи, Величанствени, потомак славних богатста, владар без круне, поет, учитељ, мученик за ону вечну Фиренцу која је чиста духовна вредност - Лоренцо Величанствени био је пролетер, бежао из земље, лежао у апсу, правео компромисе, страдао, пропадао, умро пре времена, и умро узрер

да се сва рути и да рванција осваја. Оставимо се Итали-
је. Србија Карађорђева била је пролетер. Владика Раде,
наш најоригиналнији човек кога још не познајемо доста,
био је пролетер. Боова наша, којој је Тура Јакшић писао
песму, и за коју је молио молитву покарну:

Смилуј се Боже Босне крваве,

Босна је била, па и данас, погледајте је духом, има не-
што од гениалног пролетера. Најзад сви ми, сви ми Срби.
Име у свима нама нешто од оног жупана Љубише у Вуриној
Сроби Србаца, који одлази из старе постојбине Бојке, па
дође у данашњу Србију, па осети да треба да се врати у
Бојку, па реши да иде, па опет остане у Србији. Тај не-
мир наш, то печалбарство наше по судбинама, то сељакане
по Балкану и преко Балкана, и опет натраг на Балкан, то
је дух пролетерства, пролетерства и по нужности и по не-
прихватању. Црној Гори Петровића Русија је слала мило-
стињски пару и жито, али прихватила није никада ни ону
даровиту династију ни онај даровити народ. И тако смо се
пребављивали из климе у климу, разграђивали смо се, пра-
вили од тешког теме, нисмо умели и не умемо живети. Рет-
ко нас ко прихвата, ретко се узајамно прихватамо с љубав-
љу, са супериорним карактером.

Али ето из болних пролетерских осећања и сећања
излазе таленти: да се слика и пева оно што се нема. И
настављају се сељакане и једане. Јакшићев отац, попе-
Дина, селио се из Србије, и то, изгледа баш из Београда
у Бачку и Бенат. Његов син Тура селио се натраг у Срби-
ју. Из тога нице она чудесна песма Вурина која се зове
Отаџбина. Не знам да ли има у свету много песама где је

један ред, први ред песме доста.

И овај камен земље Србије...

Нећу даље наводити. Доста је. Свако осећа шта је понело овако прост и тајанствен почетак песме. Свако од нас, после тога ретка, сам наставља неку историју општу или лично своју, и у тој историји налази један прост и тврд камен од којег се поново почиње живети и радити и побеђивати, кад се друга средства, финија и општија, изналазе, и немала у себи више енергија које могу носити и водити.

Ђурина је тешка али дивна судбина била да се врати камену животодарном, и животу простом и јадном. И остаде при камену, и остаде неприхваћен од свега онога што није камен. Неправедна се чини ова изрека. Јер је Ђуру у младости прихватио отац; јер га је после прихватио кнез Милан Обреновић. Али то материјално прихватање није било за његову природу и карактер животно прихватање, творачко прихватање, спасавање. Студа ваљда долази да Ђура свом оцу није написао ниједну песму. Кнезу је написао извесне разижене и тронуте строфе, али је искрен био онда кад се окренуо себи с речима:

Не, оца јавиј, стрпљиво само

Суђењу своме ступај у коб.

Ђуру отети од коби, значило би било не само помоћи га материјално, него га савладати у оном у чему је био разбијен и негативан, у чему је сам себи био непријатељ. Ђуру Јакшића је онда требало савлађивати и прихватати кад је ђурак напакано извртао. Али Ђурин карактер је баш напакано изврнут ђурак волео да носи. Међутим оно Ђурино много

лично срце није moglo да брзо издржи све што је била потреба и поза онаког карактера. Срце је постајало меланхолично:

У свету, брале, нема љубави.

Пролетеру Максиму Горком лакше је било помоћи. Савићки-ва и меке нарави, са пуно смисла за кошаку и у поразу, хуморист а не лиричар, Горки се такорећи паразитски хва-тао за љубав оних који су га преносили преко опасности у најотсудивијим тренуцима. Ђура је био горд и прен, и трпео и са злопамћењем. Кроз конфликти се пробијао погрешно. Годио му је да осећајност што јаче експлодира. А кад је бивао концентрисан и отпоран, објављивао је то са изазивањем. Двадесет осам година му је свега било кад је написао онај познати романтични али и пролетерски проунуци-менто:

Ја сам стена

О коју се злоба мори

На раме ми тице слећу

И злокобним гракћу гласом

Пакост, злобу, и несрећу

Што злокобних

Дваест осам стојим лета

Презирући, смејући се...

И Не сме се заборавити да је то било време кад је Ђура још сликао, и то с успехом, и кад је писао своје најлепше лирске песме. Али лирски песник је човек великог личног срца, има потребу да је вођен, да стоји у интересу људи, да прелази с руке на руку са радостима и са жало-

стима својим. А кад тога нема, кад треба учитељевати по Сумраковцима - какво рембрантовско име је, уосталом, и мало то Ђурино једно село - кад треба превртати бедну па-ру на длану, онда, Ђура се или задижује у узрешеност, или се свети на детињаст начин, да је остави, понаша се као све горде и нагле природе бацајући краљевским гостом онај терет који је уједно извор опстанка. Али пролетерство је творачко: сељакљући се, познао је и продубео Јанкић неке крајеве Србије, и они ће га надахнути да испева песме уметнички највишега ранга међу свим његовим песмама.

Отприлике десетак година, од 1857 до 1868, од по-знате песме која се зове Пут у Горњак до исто тако познате трилогије која се зове На Липару, имамо епоху Ђурина уну-трашњег сталожавља и оплемењавља. Песме из те епохе бле-го су. Сваки редак је једно искуство, један духовни резул-тат. Није та поезија само доказ узрелости човека осећајног него и мисленог и карактерног. Полако се истрошиле и из-викале у Ђури јарост и напроситост. Сиротиња и самоћа по-казаше да су и оне садржајне форме живота, да и на грани-цама, и, ко зна, можда баш на границама лишавања има из-вора за поносне енергије рада и стварања упркос свему не-пријатељском. Ђура Јанкић осети најзад шта је преданост задатку и раду. Сетио се заједо опет Рембранта, и почео да ствара не само срцем него и сазнањем и искуством, почео је да ради са финим сенчењима од много хиљада црта. Речи Ђурина излазе сад не из речника, него из скуних дубина карактера и мирноће духовне. Годио је таквом Ђури да пи-ше ону дивну баладу о повојном доласку цара Лазара у Гор-њак, и мирном враћању његову у царство идеала наших. У

тој песни се истоврско узбуђење Ђурино исцело до религи-
озне визије. Стихови имају ритам и звук литургиски. Да
споменуемо, даље, и покажемо још једну поноћ, стихове у
којима је такође метафизичка садржина поноћног часа:
ал' какав глас?

.....

Лагано уји к'о да умире,
Ил' да из црне земље извире.
Можда то дуси земљи говоре?
Ил' земља куне своје поноре?
Ил' небо можда даље путује,

.....

Последњи пут се с земљом рукује?

То је свет говор и разговор. Ту речи не куљају. Из такве
смирености духа изашла је и једна од најплеменитијих про-
летерских песама на свету. Песник се удружује с птицама,
са сићушним пролетерима света који испуњавају простор бо-
жји од земље до неба.

Јесте ли ми род, сирочићи мали,
Ил' су и вас можда јади отровали,

.....

Или вас је слабе прогонио свет,
..... па дођосте амо,
Да се и ми мало боље упознамо,
У лавопеву тужном певачући сат.

Стаде дакле најзад над судбину карактер. Ни греси
власти и претпостављених, ни греси политике, ни греси па-
ланке не угушише у пролетеру човека и дар. Хуманост Ђури-
на све је мекша, борбеност његова карактера утолико од-

лучија. Поезија Ђурина о сељаку паћенику програматична је, за оно доба. Поезија о љубави према отаџбини не само да је програматична него је идеална. У оно доба, у малој Србији, Ђура већ истиче проблем човека као проблем који има "смртну тежину", да се послужимо рецју Томаса Мана. А по Ђури, смртну тежину има још и проблем отаџбине. Та два проблема учинила су да Ђура скоро сасвим занемари љубавну поезију, и још неке мотиве, без којих се тада није лирика могла замислити.

Патриотска поезија Ђуре Јакшића једном је делом у историској прошлости, за наше генерације, јер су турска времена прошла. Али другим делом она је не само савремена, него светли у савремености. У данашњим нашим борбама и дискусијама ми често метамо државу и отаџбину. Ђура Јакшић их није метао. Држава је једно, отаџбина је друго. Држава је организације, отаџбина је биће. Држава је закон, ред, власт, дужност, а отаџбина је идеал. Државу је Ђура нападао у смислу протеста социјалног критичара:

А сељаку, сиромасу,
Арно ли је, удо ли је,
То државу брига није!
Она за се порез иште,
А сина му за бојште.
Кад проарчи то обоје,
Попа дође да опоје.

Отаџбине пак то је други проблем. То је зајачај као тајна и лепота; то су сабраћа као носиоци поезије и трагедије једне заједнице; то је неугасна љубав и брига за нешто што је у заједници морал и честитост без обзира каква

је форма државе, а који су повремени закони и друштвени обичаји. Ево један леп пример, из живота, како се осећа своја грудa, како је човек болно осетљив за сваку муку свога тла и становника на том тлу. Кад оно недовољно удари она страшна зима, и обори се одмах први снег са свом немилошћу, један Босанац у Београду рече ми утученим гласом: "Знате ли где је прво ударила ова несрећа? У Босни. Куд ће суза већ на око!" Ето, из таквих осећања излезе песме отаџбини, и завети отаџбини као идеалу и као љубави без које срце није срце. Имамо и народну реч која сведочи да је отаџбина ствар смртно тешка. За сваки велики идеал наш народ тражи да се и живи и мре. Мајка за дете живи и мре. Частан човек за образ живи и мре. Тако се и за отаџбину не живи само - како би данашњица хтела - него се и мре. И није тиме мисао везана увек за рат. За лепоту и част отаџбине мре се и без рата. Чељускинци су мрли. Проналазачи лековитих зрака су мрли. Авијатичари су мрли. Из завице је проговорио људи мру. Све то за част и добар глас отаџбине, у првој и последњој линији.

Ето, ту идеалну врховну љубав за отаџбину имамо у патриотској поезији Буре Јакшића. Врхунац часности, врхунац херојства. Оставио нам је тај пролетер великог срца у патриотским строфама један стил који је као набрекла жила. Али се никад страст и занос не деле од честитости. И никада кад је реч о отаџбини, нема Буре личну ноту. Увек среће жељни Бурa, пред отаџбином није желео да буде срећан. Једва најзад директор у Државној штампарији, господин у Београду, смртно болесни Бурa, 1878-ме, пише последњу песму и последњу рефлексију. Последња песма иде страху

за судбину Босне, а последња рефлексија је понос над народом малене Србије. Каже Тура Јакшаћ кратко, кременито, можемо рећи тестаментарну реч: да је народ Србије "зreo народ".